

Володимир Фрончко,

*старший викладач кафедри цивільного права
і процесу Тернопільського національного
економічного університету*

МІСЦЕ ІННОВАЦІЙНОГО ПРАВА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ПРАВА

Зазначено, що інноваційне право в сучасній правовій системі України потребує свого нового комплексного формування та узгодження в єдиній законодавчій системі. Вказано, що в основі цього процесу має бути спеціальне інноваційне законодавство, що регулюватиме як приватні, так і публічні інноваційні процеси у межах комплексної галузі права – інноваційного права України.

Ключові слова: *інновації, інноваційна діяльність, інноваційне право, інтелектуальна власність, інноваційне підприємництво.*

Фрончко В. В.

Место инновационного права в современной системе права.

Подчеркнуто, что инновационное право в современной правовой системе Украины требует своего нового комплексного формирования и согласования в единую законодательную систему. Обозначено, что в основе этого процесса должно быть специальное инновационное законодательство, регулирующее как частные, так и публичные инновационные процессы в рамках комплексной отрасли права – инновационного права Украины.

Ключевые слова: *инновации, инновационная деятельность, инновационное право, интеллектуальная собственность, инновационное предпринимательство.*

Fronchko V.

The place of innovation law in the modern system of law.

Innovation law in the modern legal system of Ukraine needs its new complex formation and harmonization in a single legislative system. The basis of this process should be a special innovation law that will regulate both private and public innovation processes within the integrated field of law - the Ukrainian innovation law.

Keywords: *innovation, innovation activity, innovation law, intellectual property, innovative entrepreneurship.*

Серед ключових пріоритетів в Україні сьогодні є забезпечення сприяння розвитку інноваціям. Саме розвиток інновацій визначається політичним керівництвом України як рушійна та об'єднуюча сила наших спільних зусиль з досягнення цілей сталого розвитку [1].

Інтеграція України в Європейський Союз зумовлює вирішення великої кількості завдань. Відповідно одним із шляхів вирішення цих завдань є формування та запровадження інноваційної моделі розвитку держави. Саме інноваційне право і є тим інструментом, яке має забезпечити належне правове регулювання таких цілей.

Вивченню інновацій та інноваційній діяльності в економічній науці приділяється достатня увага. Проте мусимо констатувати, що така увага у юридичній науці практично відсутня.

Не дивлячись на правове закріплення понятійного апарату інноваційної діяльності в сучасному законодавстві України, остатня не стала предметом активного юридичного вивчення. Так, влучним висновком про причини такої недостатньої уваги слід вважати позицію О. Сімсон, котра вважає, що «інноваційне законодавство переповнене «мертвими» нормами, неіснуючими, неузгодженими правовими конструкціями. І хоча завдання його – стимулювання інноваційних процесів поміж суб'єктами економічних відносин, воно залишається не здатним його виконати, бо фактично не працює» [2, с. 81]. А тому якщо правова наука буде і далі ігнорувати активне юридичне вивчення інноваційного права, ми матимемо слабке і неефективне законодавство в цій сфері, яке відповідно не сприятиме розвитку інновацій як пріоритетного напрямку розвитку України.

Поняття інновацій в широкому розумінні дозволяє всебічно охопити всю правову систему України, оскільки будь-які нововведення (в тому числі впровадження нововведень в право) є інноваціями. Але даний підхід є занадто широким і не відповідає цілям даної статті.

Відповідно більш доцільним вбачається використовувати вузьке розуміння терміну «інновації», що дозволить більш чітко сформулювати місце інновацій в сучасній правовій системі.

Беручи до уваги все більш зростаючу конкуренцію цивілістичної та господарської науки, проблема інновацій у вказаних галузях права є незатребуваною. Не дивлячись на те, що в Господарському кодексі України міститься глава 34 «Правове регулювання інноваційної діяльності», а у Цивільному кодексі

Україні інновації фактично прирівняні до об'єктів інтелектуальної власності, інноваційне право сьогодні втратило свою виключність та галузеву приналежність до вказаних галузей права.

Розвиток світової юриспруденції сьогодні пов'язується із втратою правом його чистої галузевої приналежності. Новітні виклики часу формулюють необхідність не просто правового регулювання, а так званого «ефективного правового регулювання», а тому підштовхує спеціалістів обґрунтовувати нові галузі права.

Інноваційні процеси в економічному просторі України сьогодні повинні впроваджуватись ефективно, а тому інноваціям та інноваційні діяльності слід надати належну правову форму як правовим відносинам, що остаточно сформувались протягом століть існування ринкової економіки. Звідси потрібно визначити та закріпити місце інноваційного права у сучасній правовій системі України.

Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. визначає межі того, що є інновацією. А саме в ст. 1 вказаного Закону зазначається, що «інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [3].

Таким чином, коло суспільних відносин, що пов'язані з інноваціями в тому значенні, в якому вони визначені чинним законодавством, слід вважати предметом інноваційного права.

Інноваційне право, як і будь-яке правове явище, повинно містити окремі розділи, що пов'язані з вивченням того чи іншого виду інновацій, їх внутрішніх властивостей, взаємозв'язку з іншими існуючими галузями та/або підгалузями права тощо. З урахуванням того, що в рамках статті дослідженню піддається правове регулювання інновацій, особливу увагу в статті приділено дослідженню інноваційного права як галузевого правового утворення, не претендуючи при цьому на порушення канонічної архітектури фундаментальних галузей права України.

В юридичній літературі інноваційне право визначають як складову частину існуючих галузей права, що відноситься до так званих класичних галузей права (цивільне право, господарське, адміністративне право, фінансове право) [2, с. 85–86], так і відносять до новітньої галузі права, котра спеціалізується на правовому регулюванні певного виду професійної діяльності (наприклад, як це робить підприємницьке право, медичне право і т. д.) [4]. Частіше за все можна зустріти думку про те, що інноваційне право, як і інвестиційне, є підгалуззю, або іншою структурною частиною господарського права [5]. Інноваційні відносини не можна вмістити також виключно і у галузь цивільного права, оскільки вони характеризуються публічно-правовою природою, зокрема те, що держава є виключним суб'єктом формування інноваційної політики, що існує так званий вертикальний трансфер інноваційних технологій тощо. Інноваційній діяльності притаманні питання пільгового оподаткування, кредитування та інших форм прямого та непрямого фінансування, що відносить їх і до фінансових відносин.

Розуміння інноваційного права виключно як частини існуючого правового структурного утворення вважаємо некоректним в силу декількох причин.

Так, інновації охоплюються нормами як приватного права (наприклад, регулювання ринку цінних паперів інноваційних компаній, здійснення венчурної діяльності, взаємовідносини між контрагентами за допомогою договорів), так і публічного права (зокрема, регулювання створення інноваційних підприємств при закладах вищої освіти, фінансування чітко закріплених перспективних напрямків наукової діяльності, функціонування систем грантової підтримки інноваційної діяльності), що виключає з можливого переліку правових структурних утворень ті, що чітко виражені щодо форми своєї підсистеми. При цьому рамками одного виду професійної діяльності інновації не обмежуються, оскільки є всеохоплюючими. Не можна також сказати, що вони можуть формуватися і виключно в приватному секторі, тому що держава часто є їх творцем, наприклад, інновації у військово-промисловому комплексі. Відповідно віднесення інноваційного права до «професійного» блоку галузей також виключається з можливих правових утворень.

Викладене вище дозволяє нам стверджувати, що інноваційне право виступає особливим комплексним міжгалузевим утворенням. Питання виникає у визначенні його форми та в яких межах повинно функціонувати інноваційне право – як галузь, підгалузь, інститут права, а також рівень самостійності – самостійна галузь або інститут права, залежна підгалузь, інститут права тощо.

В наукових колах зустрічається думка, що інноваційне право слід вважати галуззю права [5, с. 4]. Однак для більшого розуміння місця інноваційного права в системі права варто враховувати різницю між галуззю і інститутом права.

Так, інститут права – це група норм права, що регулюють конкретний вид суспільних відносин. Так, галузь права є окремою сукупністю норм, спрямована на регулювання певної сфери якісно однорідних суспільних відносин. Галузь права найбільший структурний підрозділ і центральна ланка права, найповніше виражає «групові» особливості правового регулювання. Однорідні суспільні відносини – це група, що об'єднує близькі види. Відповідно за аналогією в теорії права однорідні суспільні відносини включають в себе види суспільних відносин.

З одного боку, інноваційні відносини виступають як вид однорідних суспільних відносин «інновацій». З іншого, – категорію «інновація» можна назвати наукою. При цьому варто враховувати, що власне інновації можуть виникати без прив'язки до сфери науки, без урахування будь-яких принципів, моделей, систем, сформульованих в науковому світі (наприклад, новий спосіб організації праці створений самим працівником, який ним і застосовується – це випадок, коли основні функції науки не можуть бути реалізовані, в тому числі як функція закріплення знань). У запропонованому варіанті інновації будуть виходити за рамки науки. Однак як і будь-яка система, інновації несуть в собі схожі ризики, коли який-небудь вид починає охоплювати те, що виходить за рамки роду.

В контексті існуючих правових відносин, основи інноваційного права закріплені в спеціальних Законах України «Про інноваційну діяльність» та «Про наукову і науково-технічну діяльність» та ін. А тому це дає вагомий підстави для віднесення інновацій саме до роду науки. Безперечно, питання науки в успішних інноваційних країнах світу пов'язані зі сферою освіти. Освіта і наука виступають єдиним цілим, в рамках якої реалізується інноваційне право.

В силу своєї значущості та згадуваної всеохопленості інноваційне право слід вважати не інститутом права, а підгалуззю умовної галузі права, що регулює суспільні відносини у сфері науки і освіти. За своєю суттю інновації виступають в якості певного роду знань. Так, вивченням і розповсюдженням даних знань займаються власне наука і освіта.

За загальним правилом розмежування блоків всередині системи права здійснюється за критерієм предмета і методу.

У зв'язку із цим, предметом інноваційного права виступають суспільні відносини, що виникають в процесі інноваційної діяльності. Дані відносини пов'язані з різними етапами інноваційної діяльності, в тому числі з формуванням, поширенням та комерціалізацією інновацій. Блок інноваційної діяльності має зв'язок як з діяльністю, яка прямо зумовлюється інноваціями, так і пов'язані з нею.

Звернемо увагу, що методом інноваційного права є імперативно-диспозитивний метод. Пріоритет імперативного методу над диспозитивним в даному випадку зумовлений тим, що в українському інноваційному законодавстві існує пріоритет державного сектору інновацій над приватним.

Варто зазначити, що в більшості країн Заходу та у США, та навіть у Китаї, інноваційній сфері застосовується диспозитивно-імперативний метод. Більше того, інноваційне право інших держав відрізняється від українського не тільки методами правового регулювання. Відповідно можна говорити про інноваційне право як про національні явища визначити його основні характеристики стосовно тієї чи іншої країни.

Прийнято вважати, що право є динамічною категорією, де основні характеристики структурного утворення періодично змінюються. Так, відзначаємо, що предмет і метод інноваційного права України в перспективі можуть та повинні стати іншими. Припускаємо, що в предметі інноваційного права основні зміни будуть пов'язані з «новаціями методик», які виникатимуть в майбутньому. В контексті можливих змін методу інноваційного права вбачаємо доцільним у інноваційному праві України в найближчій перспективі здійснити перехід від імперативно-диспозитивного методу до диспозитивно-імперативного, що зумовлюється необхідністю розширення ролі інновацій у приватному секторі, в порівнянні з державним, збільшенням їх впливу на суспільство, в тому числі на правове життя.

В структурі інноваційного права слід виділити загальну і особливу частини. У загальній частині інноваційного права слід закріпити такі розділи:

- 1) поняття «інновацій» (стосується розуміння категорії «інновація», її класифікація);
- 2) поняття «інноваційна діяльність» (пов'язане із розкриттям категорії «інноваційна діяльність», її складових частин);
- 3) інноваційна система (визначає елементний склад інноваційної системи, взаємозв'язок між елементами);
- 4) суб'єкти інноваційної діяльності (стосується суб'єктів, що беруть участь в інноваційній діяльності, зокрема публічні та приватні утворення);

5) публічна і непублічна (приватна) підтримка інноваційної діяльності (підтримка інноваційної діяльності державою, міждержавними публічними утвореннями, регіональними органами влади та органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами);

6) форми комерціалізації інновацій (визначає способи, за допомогою яких можлива комерціалізація інновацій, в тому числі: визначення кращої локації для бізнесу (форми ведення підприємницької діяльності); в яких податкових режимах найбільш доцільно займатися інноваційною діяльністю; розкриває новітні способи зайняття певними видами підприємництва, наприклад, краудфандінг, венчурне інвестування та ін.);

7) договірне інноваційне право (охоплює питання регулювання договірних взаємин між новатором і новатором, новатором і інвестором, договори в ІТ-сфері, ліцензійні договори та ін.);

8) право інтелектуальної власності як форма інновацій (включає більшість елементів галузі права інтелектуальної власності, за винятком об'єктів авторського права і деяких інших результатів інтелектуальної діяльності, не пов'язаних з інноваціями).

В особливій частині інноваційного права допустимо визначити такі розділи:

1) правове регулювання технологічних інновацій (інновації в сферах наноіндустрії, медицини, космосу, телекомунікацій та навігаційних систем, енергетики (в тому числі зеленої енергетики), в комп'ютерній сфері та сфері програмного забезпечення і т. д.);

2) правове регулювання організаційних інновацій (розробка та реалізація нових або зміна корпоративної стратегії; впровадження сучасних методів управління організаціями та установами (наприклад, на основі інформаційних технологій); розробка та впровадження на підприємствах нових або значно змінених організаційних структур; краудфандінг, венчурна діяльність та ін.);

3) правове регулювання маркетингових інновацій (інтернет-торгівля та електронна комерція; порядок просування бізнесу в мережі Інтернет; підтримання позицій у пошукових системах та навички у сфері інноваційного маркетингу);

4) правове регулювання інновацій в публічному секторі (стосується питань формування, комерціалізації, використання і поширення інновацій в рамках публічно-правових утворень, в тому числі в закладах вищої освіти, наукових установах, органах влади, державних компаніях і державних корпораціях; перехід інновацій з публічного сектора в приватний, в тому числі за допомогою оформлення результату інтелектуальної діяльності на новатора, який створив інтелектуальну власність за договором з публічно-правовим утворенням або іншим способом і т. д.);

5) правове регулювання інновацій в приватному секторі (пов'язане з формуванням, комерціалізацією, використанням та поширенням інновацій в приватному секторі, в тому числі за допомогою інноваційної інфраструктури, інститутів інноваційного розвитку, інноваційних кластерів, наукових парків, венчурного фінансування і т. д.) та ін.

Серед наведених вище розділів в структурі інноваційного права нами відзначається пріоритетність розділів, пов'язаних із договірними правом і правом інтелектуальної власності.

Договірне інноваційне право є складним і специфічним явищем в правовій системі. З урахуванням величезної кількості різного роду інновацій, застосовувані в їх регулювання договірні моделі – різноманітні. Умовно кажучи, питання створення і застосування будь-якої інновації регулюються способом, часто відмінним від того, яким регулюється інша інновація, що повністю може змінити основні характеристики договору.

Відповідно можна констатувати, що виділення кількох однакових типових договорів в частині однієї чи іншої інновації неможливо. Під умови функціонування тієї чи іншої інновації створюється виключний нетиповий складний договір. Таким чином, у договірному інноваційного права можна виділити його ключову особливість, що відрізняє його від інших видів договірного права та пов'язана з його неоднорідністю – це нетиповість його умов.

Відповідно право інтелектуальної власності в контексті інновацій має велике значення для новаторів у зв'язку з необхідністю фіксації тих технологічних інновацій, які вони створили. За допомогою права інтелектуальної власності встановлюється суб'єкт та власник інновації, створюється тимчасова штучна монополія на інновацію, яка дозволяє її комерціалізувати з меншими ризиками недобросовісної конкуренції тощо. А тому можна стверджувати, що без права інтелектуальної власності інноваційне право було б абсолютно іншим.

Відзначимо, що зазначена вище класифікація не претендує на виключну повноту її складових, а зумовлюється виключно авторським баченням їх значимості в правозастосуванні та у зв'язку із сформованою практикою інноваційної діяльності в Україні.

Висновок. Таким чином, інноваційне право в сучасній правовій системі України потребує свого нового комплексного формування та узгодження в єдиній законодавчій системі. В основу цього процесу має стати спеціальне інноваційне законодавство, що регулюватиме як приватні, так і публічні інноваційні процеси у межах комплексній галузі права – інноваційне право України на засадах диспозитивно-імперативного методу.

Список використаної літератури

1. Виступ Президента України під час загальних дебатів 72-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-pid-chas-zagalnih-debativ-72-yi-s-43442> (дата звернення: 01.12.17).
2. Сімсон О. Інноваційне право як запорука сталого інноваційного розвитку / О. Сімсон // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2010. – № 4. – С. 81 – 86.
3. Про інноваційну діяльність: Закон України № 40-IV від 04.07.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 01.12.17).
4. Дегтяр А.О. Правове забезпечення державного регулювання інновацій в Україні [Електронний ресурс] / А. О. Дегтяр, О. І. Крюков. // Державне будівництво. – 2011. – № 2. Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/1/01.pdf> (дата звернення: 01.12.17).
5. Вінник О. М. Інвестиційне право : навч. посіб. / О. М. Вінник. – К. : Юридична думка, 2005. – 568 с.
6. Волюнкина М. В. Правовой механизм инновационного предпринимательства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / М. В. Волюнкина. – Екатеринбург, 2014. 28 с.

References

1. Vystup Prezydenta Ukrainy pid chas zagalnih debativ 72-i sesii Generalnoi Asamblei OON [Speech of President of Ukraine during the general debate of the 72nd session of the UN General Assembly]. www.president.gov.ua. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-pid-chas-zagalnih-debativ-72-yi-s-43442> [in Ukrainian].
2. Simson, O. (2010) Innovatsiine pravo yak zaporuka stalogo innovatsiinogo rozvytku [Innovation law as a key to sustainable innovation development]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and practice of intellectual property*, 4, 81-86 [in Ukrainian].
3. Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy vid 4 lyp. 2002 roku № 40-IV [The Law of Ukraine «On the innovative activity» from July 4 2002, № 40-IV]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15> [in Ukrainian].
4. Degtyar, A.O., & Kryukov, O.I. (2011). *Pravove zabezpechennia derzhavnogo regulivannia innovazii v Ukraini [Legal framework of state regulation of innovations in Ukraine]. Derzhavne budivnytstvo – State construction*, 2. Retrieved from <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/1/01.pdf> [in Ukrainian].
5. Vinnik, O.M. (2005). *Investytsiine pravo [Investment Law]*. Kyiv : Yurydychna dumka [in Ukrainian].
6. Volynkina, M.V. (2014). *Pravovoi mekhanizm innovatsionnogo predprenimatelstva [The legal mechanism of innovation entrepreneurship]*. Extended abstract of candidate's thesis. Ekaterinburg [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 13.12.2017.